

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ВИМОГИ ДО РОЗМІЩЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ВІТРОВОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ¹

ENVIRONMENTAL AND LEGAL REQUIREMENTS FOR LOCATION AND FUNCTIONING OF WIND ENERGY FACILITIES IN UKRAINE

Павлига А.В., аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права

Національний університет «Одеська юридична академія»

Дубінін Ю.С., начальник науково-дослідної частини

Національний університет «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено встановленню правових вимог до будівництва і функціонування вітрових електростанцій із погляду на їхній вплив на довкілля. Сучасна тенденція вивчення засобів і механізмів протидії змінам клімату висуває на порядок денний питання про їхню екологічну безпечність. Одним із таких механізмів є використання альтернативної енергетики і відновлюваних джерел енергії, до яких відноситься енергія вітру. Побудова і функціонування вітрових електростанцій є перспективним напрямком на шляху до «зеленої» енергетики з урахуванням їх безпеки для навколишнього середовища.

Установлено, що в українському праві наявна система нормативно-правових актів, присвячених еколого-правовим вимогам до будівництва та експлуатації вітроелектростанцій. Наприклад, національним законодавством встановлено вимогу до проведення обов'язкової оцінки впливу вітрових електростанцій на довкілля. Окрім цього, вони можуть підлягати стратегічній екологічній оцінці.

Визначено правові проблеми забезпечення екологічної безпеки за умови функціонування об'єктів вітроенергетики, які призводять до підвищення рівнів шуму, вібрації, завдання шкоди ґрунтовому і рослинному покриву, об'єктам природно-заповідного фонду.

Аналіз енергетичного, земельного, екологічного і містобудівного законодавства дозволив з'ясувати правові обмеження, заборони, правила та вимоги, які потребують обов'язкового врахування під час будівництва і функціонування об'єктів вітрової енергетики. Вони сприяють дотриманню балансу публічних і приватних інтересів, ставлячи за мету розбудову об'єктів вітрової енергетики з мінімальною шкодою для довкілля.

Указано на те, що стосовно вітрових електростанцій діють державні стандарти, які можуть бути використані у законодавчій практиці з метою створення єдиного нормативно-правового акту, присвяченого будівництву і функціонуванню об'єктів вітрової енергетики.

З'ясовано, що система нормативно-правових актів, присвячених еколого-правовим вимогам до будівництва та експлуатації вітроелектростанцій, є розгалуженою, оскільки містить чималу кількість регулятивних актів, серед яких кодекси, спеціальні закони, розпорядження уряду, накази профільних міністерств і державні стандарти.

Зазначено на недосконалі законодавчі ініціативи стосовно еколого-правових вимог до вітрових електростанцій. Визначено перспективні напрямки та наведено власні пропозиції щодо вдосконалення еколого-правових вимог під час розміщення і функціонування вітроелектростанцій в Україні.

Ключові слова: альтернативна енергетика, відновлювані джерела енергії, вітроелектростанції, оцінка впливу на довкілля, стратегічна оцінка впливу на довкілля, землі енергетики, енергія вітру, зміни клімату, навколишнє середовище, еколого-правові вимоги.

The article is devoted to the establishment of legal requirements for the construction and operation of wind farms in terms of their impact on the environment. The current trend of studying the means and mechanisms of combating climate change puts on the agenda the issue of their environmental safety. One such mechanism is the use of alternative energy and renewable energy sources, which include wind energy. The construction and operation of wind farms is a promising direction on the way to «green» energy, taking into account their safety for the environment.

It is established that in the Ukrainian law there is a system of normative-legal acts devoted to ecological-legal requirements to construction and operation of wind power plants. For example, national legislation requires a mandatory environmental impact assessment of wind farms. In addition, they may be subject to strategic environmental assessment.

The legal problems of environmental safety under the conditions of operation of wind energy facilities, which lead to increased levels of noise, vibration, damage to soil and vegetation, nature reserve facilities.

The analysis of energy, land, environmental and urban planning legislation has clarified the legal restrictions, prohibitions, rules and requirements that must be taken into account during the construction and operation of wind energy facilities. They promote a balance between public and private interests and aim to build wind farms with minimal damage to the environment.

It is pointed out that, in addition, there are state standards for wind power plants, which could be used in legislative practice to create a single legal act on the construction and operation of wind energy facilities.

It was found that the system of regulations on environmental and legal requirements for the construction and operation of wind farms is extensive, as it includes a large number of regulations, including codes, special laws, government orders, orders of line ministries and state standards.

Imperfect legislative initiatives on environmental and legal requirements for wind farms have been identified. Perspective directions are defined and own offers concerning improvement of ecological and legal requirements at arrangement and functioning of wind power plants in Ukraine are resulted.

Key words: alternative energy, renewable energy sources, wind power plants, environmental impact assessment, strategic environmental impact assessment, energy lands, wind energy, climate change, environment, environmental and legal requirements.

Постановка проблеми. Зміни клімату та їхній вплив на довкілля перебувають в об'єктиві сучасних наукових досліджень, а також є популярною темою в новинах та навіть у побутовому дискурсі. Дійсно, масштаби і важливість цього явища нерозривно пов'язані із бут-

тям та діяльністю людини. Однак не всі засоби протидії змінам клімату є екологічно безпечними. Це стосується і вітрової енергетики, яка традиційно називається одним із екологічно чистих альтернативних (відновлюваних) джерел енергії.

Вибір місця для вітрової електростанції (далі – ВЕС) відіграє першочергову роль під час оцінки її впливу на довкілля. Важливими є такі фактори, як територія побудови, природні та антропогенні ландшафти, біологічне

¹ Дослідження здійснене у рамках виконання проєкту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання» за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України (договір № 30/02/0360 від 28.04.2021 року)

різноманіття, розташування поблизу рекреаційних, туристичних, оздоровчих територій.

Як указує О.В. Сушик [1], поширеними побоюваннями щодо діяльності ВЕС є те, що вони: 1) завдають шкоди життю і здоров'ю птахів і кажанів [2, с. 3]; 2) завдають їхньому розмноженню, перельотам, міграції [3, с. 5]; 3) пошкоджують ареал існування тварин через вібрацію, шум, інші впливи [4, с. 74]; 4) пошкоджують природоохоронні території місцевого і міжнародного значення [5, с. 1173]. Ризиком для навколишнього середовища також є розміщення ВЕС на ділянках цілинних степів, що призводить до вивільнення депонованих у ґрунті парникових газів, зокрема CO₂.

Дослідження правових вимог до розміщення і функціонування ВЕС в Україні стосовно їх впливу на довкілля дозволить окреслити перспективи подальшого розвитку галузі вітроенергетики, дотримання балансу публічних і приватних інтересів під час будівництва об'єктів вітрової енергетики з мінімальною шкодою для навколишнього середовища.

Метою роботи є встановлення еколого-правових вимог до розміщення і функціонування об'єктів вітрової енергетики в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі еколого-економічні і технічні аспекти використання енергії вітру розглядали у своїх працях такі науковці, як Ю.І. Башинська, В.Г. Дідик, С.О.Кудря, О.М. Суходоля та інші. В юридичній науці питання правового регулювання відносин у вітроенергетиці досліджували у своїх працях О.В. Сушик, Х.А. Григор'єва, К.М. Караханян, М.М. Кузьміна, Е.Ю. Рибнікова, Ю.М. Рудь, Т.Є. Харитонова, І.Є. Чумаченко та інші. Водночас спеціальних досліджень правових вимог до будівництва і функціонування вітрових електростанцій із погляду на їхній вплив на довкілля в Україні наразі в юридичній літературі бракує.

Виклад основного матеріалу.

Головним у діяльності ВЕС є використання енергії вітру, який формується внаслідок різниці тиску повітря. Це стає можливим за рахунок нерівномірного розподілу тепла на поверхні Землі. На це впливає інтенсивність сонячного випромінювання, що створює різницю температур [6].

Із погляду на екологію найважливішим етапом, який впливає на всі подальші процеси, зокрема, оцінку впливу на довкілля (далі – ОВД), побудову та експлуатацію ВЕС, є вибір ділянки. Як зазначається у доповіді [6], оптимальною підстилаючою породою таких земельних ділянок є глина. Окрім того, вибір може впасти на ділянки з виходом назовні твердих кристалічних порід.

Для того, щоб побудувати ВЕС на конкретній земельній ділянці, вона має відповідати таким критеріям: 1) належати до земель енергетики; 2) мати доступ до електромереж; 3) мати вітроенергетичний потенціал; 4) має бути здійснена ОВД.

Недоліки діяльності ВЕС не є очевидними для пересічної людини. Наприклад, для того, щоб продемонструвати, що ВЕС здатні блокувати рух вологих повітряних мас, таким чином спричиняючи посухи, потрібно схарактеризувати цей процес за допомогою термодинаміки. Окрім того, вітроелектростанції можуть бути джерелом інфразвукового шуму, здатного завдавати шкоду клімату і живим організмам, що не є прямо доступним для сприйняття звичайному спостерігачеві.

Ми розглянемо, яким чином відбувається правове регулювання будівництва і функціонування об'єктів вітрової енергетики. Наприклад, ми візьмемо європейські країни. Використання альтернативних джерел енергії, зокрема вітроенергетики, європейці розглядають у комплексі заходів із боротьби зі змінами клімату, що є важливою частиною політики ЄС. Для цього створюється відповідне правове регулювання, котре насамперед містить регіональні та міжнародні угоди. Наприклад, відповідно

до п. «с» ч. 1 ст. 194 Розділу XXI Договору про функціонування ЄС відновлюваним джерелам енергії гарантується політичне сприяння [7, с. 134]. Відповідно до ч. 1 ст. 2, ч. 1 ст. 4 Паризької угоди [8] підписанти беруть на себе зобов'язання докладати зусиль для стримування глобального потепління, зменшення викиду антропогенних парникових газів, що має відбуватись у контексті сталого розвитку і сприяти зменшенню бідності.

У науковій літературі обґрунтовано звертається увага на вагомий роль директив ЄС, які містять еколого-правові вимоги до об'єктів вітрової енергетики, а також до прецедентної практики стосовно їх функціонування. Зокрема, такі судові справи стосуються Великої Британії, Італії, Німеччини, Болгарії [1, с. 137]. Вітрові електростанції в ЄС можуть функціонувати і на природоохоронній території, як це має місце у Чехії і Греції. У Польщі існує спеціальне законодавство стосовно вітряків [1, с. 138].

Для характеристики правового регулювання розташування і функціонування ВЕС спочатку ми звернемося до основних документів у сфері відновлюваної енергетики, які визначають державну політику України у цій галузі. Наприклад, Енергетичною стратегією до 2035 року [9] визначено, що пріоритетами для України є, зокрема, розвиток конкурентоспроможного паливно-енергетичного комплексу, розбудова інфраструктури відновлюваних джерел енергії, збільшення їхньої частки від загального обсягу енергоспоживання до рівня 12% (до 2025 року) і до 25% (до 2035 року). Документом також зазначено, що вітрова енергетика має сприяти зменшенню вуглецевого сліду у контексті протидії змінам клімату. Концепція здійснення державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року підтверджує прагнення України бути частиною міжнародної системи стримування глобального потепління, відповідно до чого визначено цілі, завдання і шляхи їх досягнення [10].

Щодо зменшення викидів парникових газів, то Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року [11] вказує, що серед заходів зі зменшення викидів має використовуватися заохочення суб'єктів господарювання до споживання електроенергії із відновлюваних джерел зі збільшенням їхньої частки в енергобалансі країни (с. 45). Стратегічною метою низьковуглецевої енергетики є стримування глобального потепління.

Український електроенергетичний ринок, згідно із п. 6, 7 ч. 2 ст. 3 Закону «Про ринок електричної енергії», функціонує на принципах енергоефективності, захисту навколишнього середовища, сприяння розвитку відновлюваних джерел енергії [12]. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» закріплює, що вітер є відновлюваним джерелом енергії, а вітровою електростанцією є єдиний комплекс структур для генерації електроенергії із кінетичної енергії вітру [13]. Відповідно до ст. 3 екологічна безпека є принципом державної політики у сфері альтернативної електроенергетики. Згідно зі ст. 10 суб'єкти на стадії підготовки до будівництва мають враховувати вплив на довкілля. Статті 11, 12 присвячено умовам експлуатації альтернативних джерел енергії, протиправному захисту та екологічній безпеці. Зокрема вказано, що Кабінет міністрів України встановлює порядок експлуатації альтернативних джерел енергії.

Аналіз норм містобудівного законодавства дає змогу стверджувати, що будівельні норми тісно пов'язані з екологічними вимогами, і суб'єкти будівництва мають враховувати їх під час провадження своєї діяльності [14]. Згідно з ч. 4 ст. 2 Закону «Про регулювання містобудівної діяльності» для містобудівної документації використовується стратегічна екологічна оцінка (далі – СЕО) [15]. Нею є аналіз та резюмування ризиків будівництва для навколишнього середовища.

Під час оцінки використовується зворотний зв'язок від громадськості та інших суб'єктів, які можуть зазнати

впливу від будівництва та експлуатації об'єктів. Усього СЕО містить декілька етапів, серед яких визначення обсягу оцінки, подання заяви, громадське обговорення, формування звіту, знову обговорення, формування документу державного планування разом зі звітом (п. 7 ч. 1 ст. 1, ч. 1 ст. 9 Закону «Про стратегічну екологічну оцінку» [16]).

Спируючись на ч. 2 ст. 10 Закону про СЕО, заява про визначення обсягу СЕО подається або до центральних органів виконавчої влади у сфері охорони здоров'я та навколишнього середовища, або до аналогічних підрозділів у структурі органів регіонального або місцевого управління (облдержадміністрацій, міських адміністрацій м. Києва, Севастополя, АР Крим). Суб'єктом подання такої заяви є замовник – орган виконавчої влади або місцевого самоврядування, відповідальний за документи державного планування (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону про СЕО). Згідно з ч. 2, 4 ст. 10 Закону про СЕО замовник оприлюднює заяву на своєму вебсайті з метою взаємодії із громадськістю, на обговорення якої дається не менше 15 діб.

Пропозиції і зауваження громадськості обов'язково враховуються у звіті про екологічну оцінку, який додається до документів планування, котрі також підлягають обговоренню. Серед основних вимог до звіту про СЕО він має містити опис наслідків для довкілля і здоров'я населення (п. 6 ч. 2 ст. 11). Автори зазначають свою кваліфікацію під час його підписання. У разі потреби проводяться транскордонні консультації. Кінцевим етапом СЕО є екологічний моніторинг наслідків виконання документа державного планування.

Згідно зі ст. 32 Закону «Про регулювання містобудівної діяльності» [15] для всіх будівель і споруд установлюються класи наслідків (відповідальності), які поділяються на незначні (СС1), середні (СС2) і значні (СС3). Згідно із п. 4 ч. 3 ст. 3 Закону «Про оцінку впливу на довкілля» [17] комплекси генерації електроенергії із кінетичної енергії вітру із двома або більше турбінами або ті, висота яких становить 50 метрів і більше, відносяться до категорії наслідків СС2 і підлягають обов'язковій оцінці впливу на довкілля (далі – ОВД).

Процедура оцінки передбачає: 1) підготовку звіту ОВД (ст. 5, 6 та 14); 2) громадське обговорення (ст. 7, 8 та 14); 3) аналіз усіх даних звіту з урахуванням думки суспільства (ст. 9); 4) надання висновку ОВД; 5) урахування висновку ОВД під час прийняття рішення про провадження планованої діяльності. Уповноваженим органом виконавчої влади щодо ОВД є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів і його територіальні підрозділи, які провадять діяльність щодо ОВД відповідно до постанов Кабміну [18-20].

Варто звернути увагу і на державні стандарти у досліджуваній галузі. Наприклад, ДСТУ 8339:2015 [21] містить еколого-правові вимоги до оцінки впливу ВЕС на довкілля. Цей стандарт, у свою чергу, містить посилання на ДСТУ 3896:2007 про визначення і терміни у сфері вітрогенерації. Вимоги до приєднання ВЕС до електроенергетичної системи пропонує ДСТУ 8292:2015. Через ці стандарти використовуються також ДСТУ 8307:2015 (для вимірювання потоку вітру на метеопостах) і ДСТУ 8340:2015 (для вибору місця побудови ВЕС). Ця система стандартів могла б мати вигляд єдиного нормативно-правового акту, проте нині не набула відповідного оформлення.

Відповідно до ч. 1 ст. 76 Земельного кодексу України (далі – ЗКУ) [22] землі, на яких розташовані ВЕС, є землями енергогенеруючої системи і землями енергетики у розумінні п. «ж» ч. 1 ст. 19 ЗКУ. Згідно з ч. 3 ст. 3 ЗКУ правочини щодо земель енергетики регулюються спеціальним Законом [23]. На землі енергетики можуть поширюватися режими державної, комунальної і приватної власності. Їхні ґрунти як такі є об'єктом особливої охорони і у випадку порушення під час побудови ВЕС підлягають рекультивации (ч. 3 ст. 168 ЗКУ). Аналізуючи

п. «є», «м» ст. 3 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» [24], що регулює принципи такого комплексу заходів, ОВД є обов'язковою, а СЕО підлягає врахуванню. Серед інших важливих принципів охорони довкілля можна виокремити пріоритет науково обгрунтованого обмеження господарської діяльності, міждисциплінарну взаємодію, прозорість і відкритість комунікації із населенням тощо. Водночас право громадянина брати участь у СЕО гарантується державою (ст. 10, п. «і» ст. 9). Згідно з абз. 3-5 ст. 51 указаного Закону під час проектування, розміщення та експлуатації ВЕС підлягає ОВД. Недотримання такої вимоги тягне за собою встановлену законодавством відповідальність (пп. «в», «г», «о» ст. 68 Закону).

Законом України «Про охорону земель» [25] передбачено, що об'єкти вітрової енергетики на стадіях планування, розміщення, введення в експлуатацію підлягають ОВД як технологічні об'єкти, які можуть мати негативний вплив на навколишнє середовище (ст. 49). Схожу норму містить ст. 25 Закону «Про охорону атмосферного повітря» [26].

Аналіз законодавства про природно-заповідний фонд доводить, що активність на визначених землях, яка шкодить або може зашкодити об'єктам і комплексам, розташованим на ній, забороняється [27]. Це означає, що у жодному разі ВЕС не має функціонувати на таких територіях, якщо внаслідок ОВД буде встановлено можливість завдання шкоди об'єктам і комплексам природно-заповідного фонду. Відповідальність за скоєні порушення у цій сфері передбачені абз. 1, 2 ст. 64 Закону «Про природно-заповідний фонд», зокрема передбачено відповідальність за здійснення забороненої господарської діяльності на землях природно-заповідного фонду.

Згідно із Розділом IV, зокрема ст. 37-44 Закону «Про тваринний світ» [28], його об'єкти підлягають охороні. Через це здійснюються заходи із формування еколого-правових вимог, правил, обмежень, заборон із метою збереження середовища існування тварин, їхнього розмноження і міграції. Наприклад, якщо побудова ВЕС є джерелом підвищеного шуму і неспокою у період розмноження тварин, така діяльність не дозволяється. Відповідаючи абз. 4 ст. 39, об'єкти будівництва мають бути забезпечені засобами захисту тварин і середовища їхнього існування.

Через це варто звернути увагу на конфлікт навколо законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання жорсткому поводженню з тваринами та виконання міжнародних зобов'язань із захисту диких тварин» від 07.04.2021 року № 5342 [29]. Відповідно до його змісту народні депутати запропонували в обов'язковому порядку оснащувати вітроелектростанції засобами відлякування тварин і кажанів, що викликало заперечення з боку експертного середовища та учасників ринку вітроенергетики [30]. Зокрема, представники Української вітроенергетичної асоціації (УВЕА) в обґрунтуванні своїх заперечень заявили [31], що проєкт внесення змін не узгоджується із власним змістом і суперечить чинному законодавству, наприклад, щодо оцінки впливу на довкілля, в обхід чого було запропоновано заборонити діяльність ВЕС, не оснащених радіолокаційними системами і системами відлякування.

Звертається увага і на те, що у пояснювальній записці до проєкту було вказано, що в Україні не ведеться статистика загибелі птахів і кажанів унаслідок зіткнення із ВЕС, після чого одразу робиться висновок про їхнє безконтрольне знищення. Крім цього, записка не містить жодних посилань на джерела, наприклад, стосовно такої статистики у США, на яку посилаються автори законопроекту. Примітним є те, що із суб'єктів погодження лише Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради запропонувало свої зауваження і пропозиції, де було вказано на внутрішню суперечність законопроекту № 5342, зокрема стосовно місця внесення змін у структурі законів «Про захист тварин

від жорсткого поводження» та «Про альтернативні джерела енергії», а також строків введення в дію заборони функціонування ВЕС без засобів захисту і відлякування тварин [32].

Відповідно до ст. 25, 27, 28 Закону «Про рослинний світ» [33] його об'єкти підлягають охороні під час будівництва ВЕС і здійснення оцінки впливу на довкілля. Згідно із п. 3 ст. 26 під час здійснення господарської діяльності проводиться ОВД із метою збереження об'єктів рослинного світу.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Попри перспективу свого застосування, вітрова енергетика не має становити загрози для довкілля. Це означає, що для функціонування вітрових електростанцій їхня користь має значно перевищувати небезпеку, яку вони становлять для навколишнього середовища. Більше того, такі ризики мають бути мінімальними. Такий механізм, як оцінка впливу на довкілля, покликаний вирішити цю проблему.

Задля охорони навколишнього середовища, об'єктів тваринного і рослинного світу, здоров'я населення національне законодавство містить низку обмежень, заборон, правил, умов, вимог до будівництва і функціонування об'єктів вітрової енергетики. Отже, національне законодавство підтверджує ризики негативного впливу на довкілля під час будівництва ВЕС та їхньої подальшої експлуатації. Норми екологічного характеру, які містить національне законодавство, сприяють дотриманню балансу публічних і приватних інтересів, ставлячи за мету розбудову об'єктів вітрової енергетики із мінімальною шкодою для навколишнього середовища.

Регулятивні акти законодавства, присвячені будівництву та експлуатації ВЕС, є взаємопов'язаною структурою елементів, серед яких закони України, акти уряду і профільних міністерств. Їх доповнюють державні стандарти, які застосовуються юридичними особами, що здійснюють будівництво та обслуговування об'єктів вітрової енергетики.

Вибір ділянки для побудови вітроелектростанції та її експлуатація є комплексною проблемою, що потребує залучення різних суб'єктів, зокрема екологічних, технічних, юридичних експертів і представників громадськості, з метою її вирішення. Цей процес складається із декількох етапів, одним із яких є здійснення оцінки впливу на довкілля. У підсумку консультацій сторони мають дійти консенсусу стосовно побудови і функціонування ВЕС. Без цього важко уявити собі задіяння відновлюваних джерел енергії у контексті сталого розвитку і боротьби зі змінами клімату.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в аналізі можливості консолідації державних стандартів у вигляді єдиного нормативно-правового акту або їхньої інкорпорації до чинних регулятивних актів, які містять еколого-правові вимоги щодо ВЕС, а також порівняльне дослідження таких вимог із боку національного і зарубіжного законодавства, наприклад, із метою їх синтезу у вигляді передових еколого-правових норм. Безперечно, це сприятиме гармонізації українського та європейського законодавства щодо побудови і функціонування ВЕС, відповідності законів України актам Євросоюзу стосовно вітроенергетики.

ЛІТЕРАТУРА

- Сушик О.В. Адміністративно-правові засади будівництва вітрових електростанцій на природоохоронних територіях із позиції оцінки впливу на довкілля: європейські виклики для України. *Право і суспільство*. 2021. № 4. URL: http://pravouspilstvo.org.ua/archive/2021/4_2021/20.pdf (дата звернення: 30.10.2021)
- Hötger H., Thomsen K., Jeromin H. Impacts on Biodiversity of Exploitation of Renewable Energy Sources: The Example of Birds and Bats. Report by Nature and Biodiversity Conservation Union (NABU). 2006. P. 1-65.
- Panarella S. For the Birds: Wind Energy, Dead Eagles, and Unwelcome Surprises. *Hastings West-Northwest Journal of Environmental Law & Policy*. 2014. No 1 (20). P. 3-47.
- Hutchins M., Parr M., Schroeder D. ABC's Bird-Smart Wind Energy Campaign: Protecting Birds from Poorly Sited Wind Energy Development. *Human-Wildlife Interactions*. 2016. No10 (1). P. 71-80.
- Lilley M., Firestone J. Wind Power, Wildlife, and the Migratory Bird Treaty Act: a Way Forward. *Environmental Law*. 2008. No38 (4). P. 1167-1214.
- Васильюк О., Кривохижа М., Прекрасна Є., Норенко К. Вітряні електростанції та зміни клімату. Київ : UNCG, 2015. 32 с. URL: <http://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/VESandClimateChange.pdf> (дата звернення: 30.10.2021)
- Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/C83/01). Офіційний вісник Європейського Союзу. 30.03.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/40/f450346n12.pdf> (дата звернення: 30.10.2021)
- Паризька угода. ООН; Угода, Міжнародний документ від 12.12.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_i61#Text (дата звернення: 30.10.2021)
- Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року "Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність". Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 18.08.2017 № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.10.2021)
- Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 07.12.2016 № 932-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2016-%D1%80#n8> (дата звернення: 30.10.2021)
- Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. МЕРП. Київ, 2018. 79 с. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Proekt/LEDS_ua_last.pdf (дата звернення: 30.10.2021)
- Про ринок електричної енергії. Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (дата звернення: 30.10.2021)
- Про альтернативні джерела енергії. Закон України від 20.02.2003 № 555-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text> (дата звернення: 30.10.2021)
- Про основи містобудування. Закон України від 16.11.1992 № 2780-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text> (дата звернення: 30.10.2021)
- Про регулювання містобудівної діяльності. Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 30.10.2021)
- Про стратегічну екологічну оцінку. Закон України від 20.03.2018 № 2354-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#n2> (дата звернення: 30.10.2021)
- Про оцінку впливу на довкілля. Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 30.10.2021)
- Критерії визначення планованої діяльності, яка не підлягає оцінці впливу на довкілля. Постанова КМУ від 13.12.2017 № 1010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.10.2021)
- Порядок передачі документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля та фінансування оцінки впливу на довкілля та Порядку ведення Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля. Постанова КМУ від 13.12.2017 № 1026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1026-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.10.2021)
- Порядок проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля. Постанова КМУ від 13.12.2017 № 989. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.10.2021)

21. Про прийняття нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, національних стандартів України, скасування нормативних документів України та міждержавних стандартів в Україні. ДП «УкрНДНЦ»; Наказ від 22.06.2015 № 61. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0061774-15#Text> (дата звернення: 30.10.2021)
22. Земельний кодекс України. Кодекс України; Кодекс, Закон від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 30.10.2021)
23. Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів. Закон України від 09.07.2010 № 2480-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2480-17#Text> (дата звернення: 30.10.2021)
24. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 30.10.2021)
25. Про охорону земель. Закон України від 19.06.2003 № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 30.10.2021)
26. Про охорону атмосферного повітря. Закон України від 16.10.1992 № 2707-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text> (дата звернення: 30.10.2021)
27. Про природно-заповідний фонд України. Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12/conv#top> (дата звернення: 30.10.2021)
28. Про тваринний світ. Закон України від 13.12.2001 № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 30.10.2021)
29. Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання жорстокому поводженню з тваринами та виконання міжнародних зобов'язань із захисту диких тварин. *Верховна Рада України*; Проект Закону № 5342 від 07.04.2021. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI04825A?an=3> (дата звернення: 30.10.2021)
30. Конеченков А., Книш К. Як одним законопроектом зупинити розвиток вітрової енергетики. 22.04.2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/04/22/673261/> (дата звернення: 30.10.2021)
31. УБЕА вимагає відхилити розгляд законопроекту № 5342, який обмежує розвиток вітроенергетики. 22.04.2021. URL: <https://expro.com.ua/novini/uvea-vimaga-vdhiliti-rozglyad-zakonoproktu-5342-yakiy-obmeju-rozvitok-vtroenergetiki> (дата звернення: 30.10.2021)
32. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання жорстокому поводженню з тваринами та виконання міжнародних зобов'язань із захисту диких тварин. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71602 (дата звернення: 30.10.2021)
33. Про рослинний світ. Закон України від 09.04.1999 № 591-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text> (дата звернення: 30.10.2021)